

PETER ŠVORC
**Szlovenszko betagolása
 az új államba és Csehszlovákia
 létrejötte**

A cseh–szlovák állam kikiáltása

A csehek és a szlovákok új államának létrejötte napjaként fölfogott 1918. október 28-a a Nemzetgyűlés határozatának megfelelően állami ünnep lett, és fokozatosan generációk tudatában rögzült a Csehszlovák Köztársaság születésnapjaként.

A valóság ennél bonyolultabb. Az új állam kikiáltásának aktusa nem jelentette azt, hogy ez az alakulat ténylegesen, abban a pillanatban máris létezett. Ehhez még sok erőfeszítésre volt szükség. A Csehszlovák Nemzeti Bizottság által Prágában megfogalmazott Nyilatkozat, melyet a csehszlovák állam első törvényével együtt másnap minden cseh lap közölt, leszögezte, hogy „belügyekben a Nemzeti Bizottság gyakorolja az állami főhatalmat” mindaddig, amíg a Nemzetgyűlés meg nem határozza az államigazgatást és az államformát, illetve amíg át nem veszi a törvényhozói jogkört, és meg nem nevezi a végrehajtó hatalom birtokosát. A Nyilatkozatnak megfelelően az első törvény nemcsak Csehország, Morvaország és Szilézia, hanem Szlovenszko területére is vonatkozott, amely 1918. október 28-án változatlanul a Magyar Királyság része volt.¹

1918. október 30-án a szlovákság politikai képviselete megalakította a Szlovák Nemzeti Tanácsot (a továbbiakban SZNT), és elfogadta *A Szlovák Nemzet Deklarációját*, melyben kinyilvánította együttélési szándékát a cseh nemzettel, elutasította a magyar állam fennhatóságát, és kijelentette: „a Magyarország határain belül élő cseh–szlovák nemzet nevében egyedül a SZNT jogosult nyilatkozni és eljárni”.²

¹ Szlovák és magyar szövegek kölcsönös fordítása alapvető terminológiai problémákat vet föl. Magyar fölfogás szerint Szlovákia 1918-ig (sőt 1939-ig) nem létezett, a szlovákban viszont a *Slovensko* kifejezés már a XIX. században általánosan használatos a szlovák lakta régió jelölésére (tehát szűkebb határok között) – a fordító megjegyzése.

(Az eltérő magyar és szlovák terminológia kulcsfogalmak különbözőségét jelenti. A szlovák *Uhorsko* (mint az 1918 előtti Magyar Királyság) szó megkülönbözteti ettől az államtól az 1918 utáni *Mad'arskót*; vagyis teljes különbséget tételez a két ország között, tagadja a két állam közötti kontinuitást. A kettősség magyarra fordítása lehetetlen. Miután a tanulmány az államfordulat idejét tárgyalja, kérdéses, miképp lehet a *Slovensko* terminust visszaadni magyarul. A XIX. században egyszerre

Szlovenszko tehát 1918. október 28–30 között de iure az új állam része lett. Meg kell jegyeznünk, hogy ez a *de iure* csak a cseh–szlovák oldal, pontosabban a hazai ellenzék szempontjából állt fenn. Maga az időpont is csak a két ellenzék³ konszenzusát követően, Csehszlovákia megalakulása után vált elfogadottá, hiszen maga Tomáš Garrigue Masaryk is ingadozott az 1918. október 15-i dátum – a csehszlovák ideiglenes kormány antant általi elismerése –, az október 18-i – a csehszlovák állam függetlenségét kimondó washingtoni deklaráció napja –, sőt a november 4-i dátum között, amikor az antanthatalmak kimondták, hogy a csehszlovák állam szövetségi minőségben képviselőt küldhet a párizsi béketárgyalásra.⁴

Magyarország ezt a *de iure* kifejezést igencsak viszonylagosnak tekintette, pontosabban Szlovenszko vonatkozásában egyáltalán nem ismerte el.

Magyarországnak a nemzetközi történéseket figyelemmel követő magyar kormánya tudta, hogy az Andrássy-jegyzéknek Wilson amerikai elnök általi elfogadása Ausztria–Magyarország végét jelenti. Ez egyáltalán nem lett volna tragédia Magyarország számára, mert kedvező fejlemények esetén független, viszonylag nagy területű, nagyhatalmi ambíciókat dédelgető közép-európai államként még erősebb is lehetett volna. Ezért a független csehszlovák állam kikiáltására a magyar kormány nem reagált negatívan, mindössze a nemzetközi közvélemény számára tette egyértelművé, hogy csak a Cseh Királyság területére érti, tehát nem egyben Felső-Magyarországra, azaz Szlovenszkóra. Alapvetően csak azt jegyezte meg, hogy a szlovák nemzet önálló, s elidegeníthetetlen joga eldönteni, mely államalakulatban akar élni. Igaz, azon meggyőződését is kifejezte, hogy a szlovákok a magyar nemzettel kívánnak együtt élni, mellyel ugyan nem a legjobbak a tapasztalataik, ám ez csak az eddigi uralkodó osztály számlájára írható. Azaz nem ismerte el a szlovákok nemzetvoltát, figyelmen kívül hagyta, nem engedte érvényesülni nemzeti jogait, ám úgy hitte, a szlovákok tiszteletben fogják tarta-

jelentett szlovák etnikai területet és szlovákságot, ez fordítható esetleg Szlovákföldnek, 1918–19-ben viszont politikai tartalma volt, a megvalósítandó, célul kitűzött új hazát – a csehszlovák állam keretében – jelentette. Ezért a két háború közötti magyar szóhasználatot – Szlovenszko – lehet követni. Kiss Gy. Csaba szakklektori megjegyzése)

² Lásd: Deklarácia slovenského národa. In: ŠVORC, Peter: Zrod republiky. (Dobové dokumenty, spomienky a stanoviská 1914 – 1918). Košice : Slovo, 1991. 105.

³ Azaz a Tomáš Garrigue Masaryk által vezetett emigráns csehszlovák ideiglenes kormány és a Prágában működő Nemzeti Bizottság – a fordító megjegyzése.

⁴ MASARYK, Tomáš G.: Světová revoluce. Praha 1925. 468.

ni az ezeréves hagyományt, és a magyar és szlovák nemzet kapcsolatainak rendbe tétele után úgy döntenek, hogy a magyarországi hazában kívánnak élni.

Ilyen értelmű táviratot küldött gróf Károlyi Mihály, a Magyar Nemzeti Tanács elnöke Matuš Dulának, a SZNT elnökének. Többek között ezt írta: „...a szlovák nemzettől nem választott el minket sem gyűlölség, sem érdekellentét, hanem egyedül csak egy önfejtő osztály bűnös politikája, mely ugyanúgy ártott a szlovák népnek, mint a magyarnak... A [Szlovák] Nemzeti Tanács nyilván olyan határozatot fog hozni, melyet a legjobbnak vél a szlovák nép érdekében. Szeretnénk azonban kijelenteni, hogy meggyőződésünk szerint a szlovák és a magyar nemzet egymásra van utalva, és békés egyetértésben, valamint testvérileg együttműködve kell keresnünk a szebb jövőt, a jobb élet föltételeit és biztosítékait...”⁵

Matuš Dula azonnal reagált a táviratra. Köszönetet mondott Károlyi grófnak, ám a szlovák nemzet nevében elvetette a további együttélést közös államban a magyar nemzettel. Ekkor már megérkezett Prágába október 30-i távirata, melyben hírül adta: „A Szlovák Nemzeti Tanács a szlovák nemzet föltételek és akadályoztatás nélküli önrendelkezési jogának talaján áll, és ezen az alapon igényli a szlovák nemzet részvételét a Szlovenszkóból, Csehországból, Morvaországból és Sziléziából álló önálló állam megteremtésében.”⁶

A magyar kormány azonban nem adta meg magát. Szlovenszko elszakítása túlságosan nagy veszteséget jelentett Magyarország számára, hogysen ellenvetés nélkül elfogadhatta volna. Megkezdődött az elkeseredett küzdelem Szlovenszkoért.

A szereplők ezt követő, október végétől december végéig tartó ténykedése alapján a november–decemberi időszakban nem beszélhetünk még Csehszlovákia olyan értelmű tényleges létezéséről, mint a két világháború között. Területi kiterjedése sem volt még világos.

5 JANOŠKA, Jur: Z histórie prevratu. Trnava 1927. 20.

6 Uo. 21–22.

7 Ivan Daxner (1860–1935) művelődési aktivista, publicista, banktisztviselő. 1905–1913 között a turócszentmártoni Tátra Bank igazgatója, 1913–1924 között az Egyesült Államokban tevékenykedett, 1914–1917 között a Szlovák Liga főtitkára, 1915-ben a Clevelandi, 1918-ban pedig a Pittsburghi Egyezmény aláírója. A fordító megjegyzése: Az Amerikai Szlovák Liga és az ottani Cseh Nemzeti Egyesület 1915. október 22–23-án aláírta a Clevelandi Egyezményt (*Clevelandská dohoda*), mely a háború után közös föderatív államot vázolt föl, a két fél teljes nemzeti autonómiájával saját országgyűléssel, politikai, pénzügyi, kulturális igazgatással, a szlovákok saját hivatalos nyelvével. Mivel azonban Wilson elnök még 1918 tavaszán is fönn kívánta tartani a Monarchiát, és csupán belső autonómiákban gondolkodott, Tomáš Garrigue Masaryk, a csehszlovák ideiglenes kormány elnöke szükségét érezte, hogy az amerikai csehek és szlovákok függetlenségi vágyára hivatkozhatson. Ezért május 31-én a két

A csehek és a szlovákok jövőjével kapcsolatos nézetek közös államuk létrejötte előtt

A nemzet jövőjével kapcsolatos szlovák elképzelések Magyarországon az első világháború alatt nem fonódtak össze a cseh–szlovák állam megalakulásával, elsősorban azért nem, mert a szlovákok nem tudták elképzelni, egy ilyen állam hogyan jöhetne létre. Gondolni sem lehetett a magyaroktól való békés szétválásra és egy önálló Szlovákia kihasítására. Reménnyel csak a Monarchia vereségének gondolata kecsegtetett és a külső beavatkozása, mely lehetővé tette az ezeréves Magyar Királyság széthullását. A háború alatti üldözések a budapesti kormány részéről ugyancsak elnémították a szlovák politikai és kulturális szereplők bármely úgymond hazaáruólónak tekinthető megnyilvánulását.

Hozzá kell tennünk azonban, hogy a nemzet és az ország jövőbeni sorsát körvonalázó elképzelések az emigrációban is fokozatosan alakultak ki, s a cseh–szlovák orientáció csak 1915-ben vált uralkodóvá. A turócszentmártoni Tátra Banknál működő Ivan Daxner,⁷ akit az Egyesült Államokban ért a háború kitörése, és csak a háború befejezése után tért vissza hazájába, Magyarország föderalizálása mellett kardoskodott. Föltételezte, hogy az új Magyarország demokratikus föltételei között a szlovákoknak több esélyük lenne az érvényesülésre, mint egy új cseh–szlovák államban, mely az állami tradíciókra, gazdag kulturális és művelődési háttérre és főleg erős tőkére támaszkodó cseh elem egyértelmű dominanciáját jelentette volna, s a vele folytatott konkurrenciaharcban a szlovákságnak semmi esélye sem lehetett.⁸ E nézetével nem állt egyedül, osztották azt más amerikai szlovákok is, mint például az Amerikai Szlovák Liga elnöke, Albert Mamatey, továbbá Ivan Bielek és mások.

Amerikában ugyancsak hatott Adalbert Tholt Vel'koštiavnický⁹ korábbi nézete. Ez a szlovák újságíró a XX. század elején igyekezett elfogadtatni elképzelését

főnti szervezettel együtt aláírta az általa fogalmazott Pittsburghi Egyezményt (*Pittsburská dohoda*), mely visszalépést jelentett, ugyan is nem két tagállam szövetségét vázolta, hanem a szlovákok asszimetrikus autonómiáját: „A cseh tartományokból és Szlovenszkóból álló független államban Szlovenszkonak saját közigazgatása lesz, saját országgyűlése és saját bíróságai. A szlovák hivatalos nyelv lesz az oktatásban, a hivatalokban és általában a közéletben.”

8 GETTING, Milan: Americkí Slováci a vývin československej myšlienky. Pittsburgh 1933. 36–37.

9 Adalbert Tholt-Vel'koštiavnický (1852–1940) lipói nemesi családból származott. Az 1880-as években kivándorolt az Egyesült Államokba, az *Amerikánsko-slovenské noviny*, a *Slovák v Amerike*, a *Slovenský denník*, majd 1905–1909 között egyben az *Amerikánskoruský viestník* szerkesztője. A szlovákok állami és politikai függetlenségének élharcosa, 1914 májusában a külföldi csehszlovák ellenállás alapjául szolgáló dokumentum, az Amerikai Szlovák Liga Memorandumának társszerzője.

egy olyan önálló szlovák államról, melynek területét a Morva folyó, illetve Ungvár, északon a Tátra, azaz a Kárpátok karéja, délen pedig a Duna, a Balaton és a Tisza határolta volna.¹⁰

Lényegében csak az 1915. október 22–23-án, az amerikai szlovákok (Amerikai Szlovák Liga) és csehek (Cseh Nemzeti Egyesület) között létrejött Clevelandi Egyezmény¹¹ nyitott utat a szorosabb cseh–szlovák együttműködés előtt, és karolta föl a közös cseh–szlovák állam eszméjét. Ugyanígy változtak a háború utáni rendezésről alkotott cseh nézetek, különösen otthon. Sokáig itt sem cseh–szlovák államban, hanem a Monarchia föderalizálásában gondolkodtak. Alapvető fordulat 1917-ben ment végbe, amikor az osztrák parlament cseh képviselői nemcsak a föderalizálás, hanem egyben a csehek és szlovákok egyesítése mellett szálltak síkra. Ezután a hazai cseh ellenállás már nemcsak az új cseh (illetve immár csehszlovák) állam politikai formáját, hanem kiterjedését is tervezte. A cseh geográfusok (dr. František Machát középiskolai földrajztanár) a csehszlovák államot ugyan még Kárpátalja nélkül, viszont délen elég mélyen magyar lakta területre is kiterjedő Szlovenszkoval rajzolták a térképre (legalábbis 1918 végén).

Más volt a helyzet külföldön, a cseh emigráció körében. Nézeteiket Tomáš Garrigue Masaryk befolyásolta és alakította, ő lényegében a Monarchia szétesését s romjain egy csehszlovák állam megalakítását óhajtotta. Segítségére volt ebben a szlovák Milan Rastislav Štefánik,¹² később pedig a párizsi Csehszlovák Nemzeti Tanács körül összpontosuló szlovák és cseh ellenállás további képviselői.

A magyar politika küzdelme Szlovenszkoért és Magyarország integritásáért

1918 novemberének első napjai sorsdöntőnek bizonyultak az egész közép-európai térség további fejlődésért illetőleg. Így érezte ezt minden itt élő etnikum.

A magyar politikusok több akciót indítottak Szlovenszko megtartásáért. 1918. november 7-én Károlyi vezette magyar delegáció érkezett Belgrádba, hogy tárgyaljon a Franciaország és egyben az antanthatalmak kormányait képviselő Franchet d'Espèrey francia tábornokkal. A magyarok fölolvasták előtte *A magyarországi nemzet memorandumát*, mely elismerte a független cseh, illet-

ve – mint a tábornok helyesbítése után a magyar delegátusok fogalmaztak – a csehszlovák állam megalakítását, ám Szlovenszko területe nélkül.

A Memorandummal egy időben nyújtották át *Az új Magyarországról* című egyezményt, mely úgyszintén számolt Szlovenszkoval. A magyarok lemondtak Horvátország és Szlavónia területéről, viszont a fegyverszüneti egyezmény aláírását azon föltételhez kötötték, hogy „az Egyezmény a békekonferenciáig biztosítja Magyarországot határait mindenféle idegen, akár német, akár cseh, akár román vagy délszláv támadás ellen. A magyar kormány a konferenciáig a magyarországi állam egész területét a magyar, a szlovák, a román, a szerb, a német nemzeti tanáccsal való testvéri egyetértésben kívánja igazgatni.” Franciaország egy legyőzött ország efféle ultimátumszerű követeléseit nem fogadta el. Magyarország elnyomott nemzetei iránt tartania kellett azon álláspontján, melyet az antanthatalmak októberben egyöntetűen kifejeztek e nemzetek képviselői előtt.

A magyar kormány november 7-én Prágába is elküldte képviselőjét, aki kormánya nevében kinyilvánította a cseh, illetve csehszlovák állam elismerését, ám ellentételezéseként kérte a Szlovenszko területét is magában foglaló Magyarország elismerését. Prága ezt elutasította.

Küzdelem Szlovenszko területén Magyarország integritásáért

Csehszlovákia kikiáltásának híre november elején szinte azonnal elterjedt Szlovenszkon. A lakosság mindenhol spontán módon, de eltérő szellemben reagált.

1. A szlovákság többsége örömmel fogadta a hírt. Szlovenszko nyugati és középső részén, ahol a szlovákság már a XIX. században kompakt tömbökben élt, s ahol a szlovák intelligencia erősítette a nemzettudatot, spontán módon helyi szlovák nemzeti tanácsok és nemzeti bizottságok, a morva határon pedig önkéntes nemzeti gárdák is alakultak, melyek részt vettek a hatalom átvételében.

A szlovákság azon része viszont, mely kevert szlovák–magyar közegben élt, vagy az etnikailag szlovák dominanciájú keleten, nyilvánosan nem, vagy csak igen óvatosan nyilvánította ki érzéseit.¹³ Ezekben a napok-

10 THOLT-VELKOŠTIAVNICKÝ, Adalbert: *Národ a národnost*. Pittsburgh 1907.

11 Lásd 7. sz. jegyzet

12 Milan Rastislav Štefánik (1880–1919) szlovák evangélikus lelkészcsaládból származott. Csillagász volt, katona, később francia tábornok. 1904-től Franciaországban tartózkodott, ahol befolyásos kapcsolatokat épített ki, ezeket az első világháború során fölhasználta a cseh–szlovák

ellenállás érdekében. Tomáš Garrigue Masaryk és Eduard Beneš mellett a párizsi Csehszlovák Nemzeti Tanács, az ellenállás központi szerveinek alapítója. 1918-ban az első csehszlovák kormány hadügyminisztere. Hazatérése után, 1919. május 4-én tragikus módon elhunyt.

13 MICHNOVIČ, Imrich: *Michalovce v rokoch 1918 – 1938*. In: *Dejiny Michaloviec*. Zost. Vladimír Sekela a Mikuláš Jáger. Košice: TypoPress Košice, 2007, 190 – 193.

ban, sőt a fordulat első heteiben még sokan tartottak megtorlásoktól a régi magyarországi hatalom részéről. Érzékelhető volt ez abban, hogy keleten és délen igen kevés szlovák nemzeti tanács és bizottság alakult. Indokolt volt az óvatosság. Az egyik legnagyobb kelet-szlovenszkói város, Eperjes főterén még november elsején is végeztek ki negyvenegy katonát és két civilt „lázádsban” való részvétel miatt, miután a 67. gyalogezred katonái, értesülve a budapesti forradalmi eseményekről és a háború befejezéséről, leítették magukat, és este kifosztottak néhány borkereskedést. A kivégzettek többsége szlovák volt.

A ruszin lakosság ugyancsak kifejezte a háború vége és a remélhető magyarországi változások fölötti örömet. Egyes nemzetileg elkötelezett ruszin képviselők más etnikumokhoz hasonlóan megalakították a maguk szervezeteit – Ólublón a Lemkók Orosz Nemzeti Tanácsát, Eperjesen pedig a Kárpáti-Orosz Nemzeti Tanácsot.¹⁴

2. A Szlovenszón élő lakosság jelentős része viszont ellenszenvvel fogadta Csehszlovákia kikiáltásának hírért, elutasítva az új államot.¹⁵ Kikről volt itt szó, milyen reális erőt képviseltek a Magyarország integritásáért és Szlovenszko megtartásáért folytatott küzdelemben?¹⁶

a) *A magyar lakosság* eleve elutasított bármiféle államjogi változást. Esetében természetes reakcióról volt szó, hiszen egy ilyen változás maga után vonhatta a magyarok helyzetének alapvető változását. Csehszlovákiában megszűnhettek az uralkodó nemzet tagjai lenni, nemzetiségi kisebbséggé válhattak. A magyar statisztikák és az 1910-es népszámlálás adatai szerint 896 271 magyarról, az 1921-es csehszlovák népszámlálást alapul véve pedig 637 183 főről volt szó.

b) *A magyarországi németek* jellegzetesen hungarofil népességnek számítottak. Nem is védekeztek a teljes erővel rájuk nehezedő magyarosító nyomás ellen. A szlovákokat csak szolgák, kocsisok, tehát az alacsonyrangúak nemzetének tekintették, nem voltak hajlandók velük társadalmilag azonosulni, nemhogy magukkal egyenrangúnak tartani őket. Elfogadhatatlan volt számukra, hogy olyan állam polgárai legyenek, melyben a szlávok, így a szlovák nemzet is államalkotó, ők pedig, akik eddig a társadalmi ranglétra magasabb fokán álltak, immár nemzeti kisebbséggé váljanak. Egyöntetűen az új állam ellen nyilatko-

zott tehát a német lakosság – az 1910-es magyarországi statisztika szerint 196 958, az 1921-es csehszlovák szerint pedig 139 900 fő.

Ennek megfelelően 1918. december 9-én Késmárkon kikiáltották az önálló Szepességi Köztársaságot. A szlovenszkói németek képviselői a Felső-Magyarországi Német Tanács elnökségének utasítására cselekedtek. Ez a Köztársaság valamiféle felső-magyarországi Svájc lett volna, ám Budapest ortalma alatt. A németek körében azonban már október vége óta történtek élesen csehszlovák-ellenes föllépések. Csak a csehszlovák hadsereg közeledésével szűntek meg a Szepességi Köztársasággal kapcsolatos megnyilvánulások, amely alakulat hamarosan meg is szűnt.

c) *A zsidók* helyzete nem volt egyenrangú az ország egyéb lakosságáéval, melynek részéről megvetés volt osztályrésze, ám anyagi erejük következtében így is számolni kellett velük, és a képzeletbeli társadalmi ranglétrán lényegében megelőzték a szláv népességet. A zsidók elfogadható és egészében kedvező létformára leltek, és Magyarország, melynek működését alaposan ismerték, a kiélezett pillanatokban biztosabbnak tűnt számukra, mint a kikiáltott Csehszlovákia. Ebben az értelemben a zsidók is a csehszlovák államiságot elutasítók táborába tartoztak. Szlovenszko lakosai közül (az 1921-es csehszlovák statisztika szerint) 135 918 főt jelentett ez, míg az 1910-es magyarországi összeírás, mely a zsidókat csak mint az izraelita vallás követőit különítette el, 140 415 személyt ad meg.¹⁷

Ha Szlovenszko lakói közül csak a magyarokról, németekről és zsidókról tételezzük föl, hogy elutasították az új államot, akkor a régió 2 926 824 lakója közül (1910-es adat) október–december folyamán 1 138 311 fő (azaz 38,81%) volt Csehszlovákia megalakítása ellen.

Ez azonban még nem a végső adat. Azok sorát, akik a világháború befejezése utáni első hetekben nem fogadták el az új államot mint alternatívát, szlovákok és ruszinok is gazdagították. Ezek az emberek szorosán kötődtek Magyarországhoz, annak államszervezetéhez, arra építették további egzisztenciájukat. Magasabb egyházi méltóságok tartoztak ide, ám lelkészek is, mind egyik egyházból, az állami és a helyi igazgatás tisztviselői, továbbá tanítók, ügyvédek, orvosok, kereskedők, valamint egyszerű emberek, kiknek rokonságában voltak magyarok, és féltek a közelgő változásoktól.

14 ŠVORC, Peter: Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou v medzivojnovom období (1919–1939). Prešov : Universum, 2003, 128–130.

15 Bővebben lásd ŠVORC, Peter: Prouhorské integračné snahy na území Slovenska na konci roku 1918. In: Historický časopis, 47, 1, 1999, 44–55.

16 Az egyes etnikumok lélekszámára vonatkozó adatok forrása: Magyar

Statisztikai Közlemények. Ú. S., 42, Budapest 1912; Statistická příručka Republiky Československé. II. Praha 1925, 398.

17 A zsidó lakosság Csehszlovákiával szembeni viszonyára bővebben lásd ŠVORC, Peter: Židia na Podkarpatskej Rusi a československý štát v medzivojnovom období. In: Česko-slovenská historická ročenka 2001. Brno : Masarykova univerzita, 2001, 59–77.

E kategória sajnos nem számszerűsíthető, mert sehol nem ragadták meg statisztikailag. Valamennyire megbecsülhetjük talán František Votruba segítségével, aki úgy vélte, a nemzetéhez hű, nemzetileg elkötelezett intelligencia összesen talán ezerkétszáz főt számlált a fordulat idején.¹⁸

Ha a Csehszlovákiát nyíltan elutasító negyven százaléknyi népességhez hozzávennénk az említett szlovákokat és ruszinokat, akkor kiderülne, hogy Szlovenszko népességének csaknem ötven százaléka ellenezte Magyarország szétverését és Szlovenszkonak a csehszlovák államba történő betagozását. S a készülődő párizsi békekongresszuson ennek már lehetett súlya.

Magyar szándékok a Csehszlovák Köztársasággal szembeni szlovák ellenállással kapcsolatban és a szlovák valóság

Az egyházak

A gróf Károlyi Mihály-vezette új magyar kormány nagymértékben bízott abban, hogy Szlovenszkoról mindenhonnan határozott hangok hallatszanak majd Magyarorszag integritásáért, a Csehszlovák Köztársaság ellen. E téren főleg az egyházaknak kellett fontos szerepet játszaniuk, tekintve, hogy a szlovákok és a ruszinok az ország mélyen hívő lakosságához tartoztak, körükben erős egyházi hatás érvényesült.

Az egyház magas klérusán keresztül valóban Magyarország ügye mellé állt. Igaz ez minden felekezetre, főként a római katolikus, a görög katolikus, az evangélikus és a református egyházra. Lényegében csak az ortodox egyház tartotta magát távol e föllépéstől, annak viszont Szlovenszkon nem volt szinte semmiféle közvélemény-formáló szerepe, hatni legfőljebb a ruszin népességre tudott.

a) A római katolikus egyház

A római katolikus egyház hathatós támogatást nyújtott a Magyarország integritását célzó törekvésekhez. A katolikus egyház első számú képviselője, Csernoch János bíboros, esztergomi érsek¹⁹ november első napjaiban fölszólította a papokat, tegyék lehetővé, hogy a szlovák nép tömeggyűléseken kifejezhesse óhaját Magyar-

ország fönntartására. Maga is utalt saját szlovák származására s arra, hogy Magyarországon más nemzetbeliek is érthettek el legfőbb méltóságot. Csernoch szakolcái szlovák családból származott, és személyében egy szlovák helyezte Ferenc József halála után a koronát Magyarorszag utolsó királya, IV. Károly fejére.

A fő katolikus egyházi tisztségviselők óva intették a szlovák katolikusokat egy „egyházellenes és csehesítő kegyetlen uralomtól”. Közvetlen hatást a Szlovenszkrét nagyrészt lefedő két főegyházmegye területén tudtak és szándékoztak is kifejtetni. Számos szlovák római katolikus pap tett eleget feljebbvalói utasításának, ám Szlovenszkon egyre inkább a már a háború előtt is nemzeti érzelmű szlovák alsó papság befolyása érvényesült.

A sorsdöntő pillanatokban nagy szerepet játszó rózsahegy pap, Andrej Hlinka²⁰ átlátta, milyen veszélyt jelent Csernoch bíboros fölhívása az új állam megalapítására nézve. Arra szólította föl a szlovák katolikus klérust, hogy ne teljesítse a bíboros elvárásait, kételkedését fejezte ki az iránt, hogy Csernoch komolyan gondolta-e kijelentését, miszerint ő is a szlovákok közé tartozna, hiszen 1918 októberéig nyilvánosan ezt soha nem vállalta. Hlinka kezdeményezte egy egyházi bizottság megalapítását, hogy az részt vegyen Csehszlovákia megalakításában, később pedig szükség esetén védelmezze a katolikus egyház érdekeit. A bizottság hetvenhárom papból állt, akik november 28–29-én tanácskozássra gyűltek össze Rózsahegyten. Ekkor megalakították a száz tagú papi tanácsot és tizenöt tagú végrehajtó bizottságát, Hlinkával az élen. A tanács egyértelműen támogatta az új állam megalakítását.

b) A görög katolikus egyház

A görög katolikus egyház a magyar-, illetve Magyarorszag-barát erők vonzásában tevékenykedett. A nagyrészt ruszin eredetű hierarchia elsöprö többsége a magyarországi államhatalomhoz kötökött, söt az alsópapság is magyarországinak, söt egyenesen magyarnak vallotta magát. Ez biztosított számára magasabb társadalmi státuszt a városi és falusi környezetben, s ezért aktívan maga orientálta híveit a magyarországi államiság felé. Csak néhány görög katolikus pap üdvözölt egyéb államjogi megoldást, Ausztria–Magyarorszag megszűnését.

18 ROTNÁGL, Josef: Slováci v revolučnim národním zromáždění. In: Slovenská čítanka. Praha 1925, 311–312.

19 Csernoch János [Ján Černoch] (1852–1927) szlovák származású bíboros, politikus. Végigjárta az egyházi karrier minden fokát. Egyházi tisztségviselőként a nem magyarok iránti mérsékelt bánásmód híve volt. Esztergomi érsekként és Magyarország primásérsekeként 1916-ban ő koronázta meg IV. Károlyt, míg 1918 novemberében részt vett abban a delegációban, mely az uralkodót a magyar trónról történő lemondásra kérte. A Csehszlovák Köztársaság ellenfele volt.

20 Andrej Hlinka (1864–1938) szlovák római katolikus pap, politikus, nemzetileg elkötelezett személyiség. 1895-ben belépett a Zichy-féle Katolikus Néppártba. Elutasította a magyarosítást, különösen, ha egyházi segédlettel történt, ezért Párvy Sándor püspökkel is szembeállt. Ezt követően együttműködött a Szlovák Nemzeti Párttal, 1913-ban viszont megalakította az önálló Szlovák Néppártot (1925-től neve Hlinka-féle Szlovák Néppárt). 1918-ban a Csehszlovák Köztársaság megalakítása mellett kötelezte el magát. Az Első Köztársaságban az autonomista mozgalom fő képviselője.

Ők november–december folyamán a ruszinok önálló állama, Kárpát-Oroszország megalakítását fontolgatták, illetve a szláv Csehszlovákia jelentette számukra az alternatívát.²¹

c) Az evangélikus egyház

Az evangélikus egyházi hierarchia úgyszintén szorosan kötődött Magyarországhoz. A két püspök, Raffay Sándor és Geduly Henrik arra szólította föl a lelkészeket, hogy a szlovák evangélikusok Magyarország mellett, ne ellene álljanak ki. Raffay november 5-i fölhívásában a Magyarországi Evangélikus Egyház, s így Magyarország egységének fönntartására szólított föl. A lelkészeknek figyelmeztetniük kellett híveiket arra, hogy Magyarország széthullása után törvényszerűen szétesik a területi alapon szerveződött Evangélikus Egyház, így az evangélikusok egy katolikus Szlovákiában kisebbséggé válnak.²²

A katolikus hierarchia a „huszita cseheknek” a leendő csehszlovák államban érvényesülő túlsúlyával és a katolikusok diszkriminációjával riogatta a szlovák híveket, míg az evangélikus egyházi vezetés majdani katolikus fölényt és az evangélikusok háttérbe szorítását emlegette.

1918 végén a szlovák evangélikus lelkészek bizonyos hányada Magyarország integritását védelmezte, mint például Ludovít Liptai eperjesi esperes,²³ a többség azonban határozottan az új állam mellett állt. Ezt az orientációt képviselték már Turócszentmártonban október 30-án, a *Szlovák Nemzet Memorandumának* elfogadásakor, melyet Samuel Zoch evangélikus lelkész, a Nyugati Kerület későbbi püspöke²⁴ fogalmazott. Az evangélikus lelkészek november 28-i zólyomi találkozója állást foglalt Raffay püspök elvárásaival kapcsolatban: azokat elvetették, és a Csehszlovák Köztársaság mellett nyilatkoztak.

d) A református egyház

Ezt az egyházat döntően magyarok alkották. Éltek szlovák reformátusok Szlovenszko déli és délkeleti részén, ám szervezetileg olyan kerületekhez tartoztak, melyek nagyobb részt a későbbi Magyarország területét alkották.

A magyar egyházi hierarchia megszólította mind a lelkészeket, mind a híveket Magyarország integritásának védelmében. A szlovák lelkészek még 1918 végén is csak óvatosan támogatták Csehszlovákia megalakulását, s ezidáig nincs adatunk arra, hogy Kelet-Szlovenszko falvaiban aktívan fölléptek volna a magyar államhatalom ellen. Híveik aktívabbak voltak, midőn azonosultak a szlovák terület Csehszlovákiába tagolásával, tartottak ugyanis attól, hogy Szlovenszko keleti része (Zemplén és Ung megye egy része) nem kerül Csehszlovákiához, hanem Magyarország része marad. 1919 január elején a Nagymihály melletti Nagyzalacsán (Zalužice, Ung vm.) zajlott népgyűlésen hatszáz, mindenféle felekezethez tartozó paraszt nyilatkozatot intézett a csehszlovák kormányhoz. Ebben ez szerepelt: „Mi mint a szlovák nemzethez tartozók csatlakozunk, mégpedig örvendező szívvel, dicsőséges és győztes cseh testvéreink szavaihoz! Csak-hogy megáll a szívverésünk arra a zsidók által terjesztett hírre, hogy mi és vidékünk nem fog Csehszlovákiához tartozni. Dicsó cseh testvéreink! Mi, habár a szlovák nyelvet kicsit másképp beszéljük, testestül-lelkestül a szlovák nemzethez tartozunk. Kérünk Titeket, győztes Testvéreink, és azt akarjuk, hogy vidékünket és népünket minél előbb csatoljátok a Csehszlovák Köztársasághoz!”²⁵

A Magyarország integritásának megőrzését célzó törekvések Szlovenszko városaiban

A novemberi napok forradalmi hangulatát jelezték a kikiáltott és megalakított helyi nemzeti tanácsok és bizottságok, melyeket, igaz, nem egyazon céllal, minden etnikum létrehozott. A turócszentmártoni Szlovák Nemzeti Tanács november 8-án fölszólította a szlovákokat (*A SZNT Kikiáltványa*), hogy alapítsanak helyi nemzeti tanácsokat, s egyben megjelölte a maga céljaként Szlovenszkonak a cseh államhoz csatolását, miáltal a szlovákok új államot alapítanak – Csehszlovákiát. Szlovák nemzeti tanácsok főként a középső régióban, tisztán szlovák közegben jöttek létre, míg délen

21 ŠVORC, Peter: Zakletá zem. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2007, 33–56.
 22 ŠVORC, Peter: Slowakische Protestanten und ihre Rolle im politischen Leben der CSR am Anfang der 20er Jahre des 20. Jahrhunderts. In: Karl Schwarz und Peter Švorc (Hg.): Die Reformation und ihre Wirkungsgeschichte in der Slowakei. Wien 1996, 195 – 210.
 23 Ludovít Liptai (1871–?) 1897-től az eperjesi szlovák gyülekezet lelkésze. 1917-től sárosi esperes, és az eperjesi Teológiai Akadémián a szlovák nyelv tanára. Ezek mellett a *Naša Zastava* (a keletiszlovák önállósodást képviselő lap – a fordító megjegyzése) szerkesztője, a sárosi szeparatizmus élharcosa. 1919-ben Magyarországra, onnan pedig Lengyelországba távozott, ahol csehszlovák-ellenes tevékenységet folytatott. ŠVORC, Peter: Slovensko a Podkarpatská Rus na pöde

Spoločnosti národov v 20. rokoch 20. storočia. In: Peter ŠVORC – Michal DANILÁK – Harald HEPPNER (eds.): Veľká politika a malé regióny 1918–1939. Prešov–Graz 2002, 120 – 135.
 24 A szlovák nemzeti értelmiségnek Szlovenszko és a szlovákok jövőjé meghatározó turócszentmártoni találkozásán 106 politikailag és kulturálisan aktív nemzethű személy vett részt, 76,4%-uk evangélikus volt, 23,6%-uk pedig katolikus. Mindkét felekezetbeliek között jelentős hányadot tettek ki a papok. Lásd ŠVORC, Peter: Slovenskí evanjelici v prvých troch desaťročiach 20. storočia. In: DANIEL, David (ed.): Evanjelici a evanjelická teológia na Slovensku. Bratislava: Evanjelická bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského, 1999, 221.
 25 Idézi: MICHNOVIČ, Imrich: Michalovec v rokoch 1918–1938. In: Dejiny Michaloviec. Zost. Vladimír Sekela a Mikuláš Jáger. Košice: TypoPress Košice, 2007, 193.

jóval kevesebb volt belőlük, s keleten is csak néhány helyen alakultak meg. Mindazonáltal világosan jelezték, hogy a szlovákok elfogadták a szakítást Magyarországgal és annak alternatívájaként a csehekkel megalakítandó közös államot.

A Szlovenszko szinte minden városában megalakult magyar és német nemzeti tanácsok a többi ilyen szervezethez hasonlóan át akarták venni, ellenőrizni kívánták a helyi hatalmat, hogy így védjék Magyarország integritását.

A turócszentmártoni Szlovák Nemzeti Tanács mellett a szlovák lakosság nevében az eperjesi székhelyű Kelet-szlovák Nemzeti Tanács (KSZNT) lépett föl a legaktívabban, azonban azzal a céllal, hogy Szlovenszko Magyarországot keretében tartsa.

A Kelet-szlovák Nemzeti Tanács és a Szlovák Népköztársaság

Lássuk ezek után, milyen Csehszlovákia-ellenes tevékenységben vettek részt szlovákok. Leginkább Szlovenszko keleti, nemzetileg legkevésbé öntudatos régiójáról van itt szó. November első napjaiban Eperjesen Viktor Dvortsák (azaz Dvortsák Győző)²⁶ volt vármegyei levéltáros és a magyar nyelvű *Eperjesi Lapok*, valamint a sárosi nyelvjárásban kiadott *Naša Zastava* szerkesztője kezdeményezéséből megalakult a *Kelet-szlovák Nemzeti Tanács*. Dvortsák legközelebbi szlovák munkatársai közé tartozott a gömői Lüdovít Liptai eperjesi evangélikus lelkész és esperes, egyben az evangélikus Kollégium szlováktanára. Közvetítette Raffay püspök elvárását – Magyarország megőrzése – a sáros-zempléni kerület lelkészei felé, s ebben az irányban maga is határozottan elkötelezte magát.

Dvortsák a magyarországi irányultságú körök tudatába az úgynevezett szlovják nemzetkonceptió megalkotójaként, sugalmazójaként került be. Már 1906-ban fölvetette a sajátos, a nyugati és középső régióban élőktől etnikailag elkülönülő kelet-szlovák nemzet gondolatát, mely politikai és progagandista támogatóra lelt Dr. Desseffy István befolyásos sárosi magyar politikus személyében.

1918 novemberében a keleti szlovákok etnikai különbözőségének eszméje immár politikai és államjogi dimenziót kapott. A Kelet-szlovák Nemzeti Tanács november 4-én arra szólította föl a keleti „szlovjakokat” (*Slovjaci*), hogy járják a saját útjukat, a nyugatiak nélkül.

Álláspontja megegyezett az eperjesi Magyar Nemzeti Tanács fölfogásával, ezért a két szervezet az első pillanattól szorosan együttműködött.

Viktor Dvortsák és Maléter István mint a Kelet-szlovák Nemzeti Tanács, illetve az eperjesi Magyar Nemzeti Tanács elnöke november 7-én táviratilag kért időpontot Jászi Oszkártól a szlovák kérdés megvitatására. Dvortsák néhány nappal később jelezte Budapestnek, hogy a Kelet-szlovák Nemzeti Tanács a turócszentmártoni Szlovák Nemzeti Tanács ellensúlyaként jött létre, elveti annak csehszlovák orientációját, s következetesen Magyarország integritásának talaján áll. Dvortsák ugyanakkor a Károlyi-kormánytól ugyanolyan jogokat követelt a „kelet-szlovák nép” számára, mint amelyeket a magyar állam egyéb nemzetei élveznek. Leszögezte, hogy 1 450 000 lakosról van szó, nagyrészt „szlovjakokról” és ruszinokról, akik a következő vármegyékben élnek: Abaúj-Torna, Bereg, Gömör-Kishont, Szepes, Sáros, Ung és Zemplén. Budapesttől azt kérte továbbá, hogy ismerje el a KSZNT-t a keleti szlovákok legitím képviselőjének.

Am a megszervezett gyűlések közül, melyeknek a keleti szlovákok Magyarország integritása melletti elkötelezettségét kellett bizonyítaniuk, nem mindegyik alakult a szervezők elképzelései szerint. A magyar és a szlovák sajtóban eltérő értékeléssel találkozunk. Míg a magyar hetilap, az *Eperjesi Lapok* a lakosság tömeges részvételéről tudósított, addig a szlovák munkáslap, a *Robotnícke Noviny* és a Nemzeti Párt szócsöve, a *Národnie Noviny* azt hangsúlyozta, hogy a gyűléseken csak hivatalnokok, továbbá néhány iparos és paraszt volt jelen. Ez utóbbi lapok megegyeztek abban, hogy a szlovák lakosság elutasítja a régi rendszert. A *Národnie Noviny* hozzátette, november 24-i eperjesi gyűlést a szervezőknek gyorsan be kellett rekeszteniük, hogy elkerüljék a nyílt összeütközést a megjelent parasztokkal.

Kelet-Szlovenszko lakossága elutasítóan viszonyult a Kelet-szlovák Nemzeti Tanácshoz, mert az kiállt Magyarország integritása mellett. A községek nem engedték fölszólalni a Tanács képviselőit, és a hívek sem kívánták meghallgatni a területi integritás mellett agitáló lelkészeiket. Nyilvánvalóvá vált, hogy a szlovákok nem fogadják el Magyarország integritását, és az itteniek az önálló kelet-szlovák etnikum gondolatát sem támogatták. A KSZNT kénytelen volt tehát új taktikához folyamodni.

Vezetése úgy döntött, hogy Szlovenszko további régióira, mindenekelőtt a Sárossal szomszédos megyékre is kiterjeszti tevékenységét. A szervezkedés központjában, Iglón megalakult a Szepesi Kelet-szlovák Tanács – más néven Szepesi Szlovjakok Nemzeti Tanácsa –, mely Jászi Oszkártól a többi nemzettel azonos jogokat követelt, továbbá részvételi jogot a békekonferencián. Tiltakozott Szlovenszko Csehszlovákia-ba történő bekebelezése, a csehekkel való államközösség ellen, és kinyilvánította, hogy akkor inkább a németekkel közösen megalapítja a Szepesi Köztársaságot.

26 Viktor Dvortsák (1878–1943) 1904-től megyei levéltáros, 1910–1917 között az *Eperjesi Lapok*, 1917–1918 folyamán az *Eperjesi Újság* szerkesztője, ez utóbbinak egyben tulajdonosa. 1917-ben a *Naša Zastava* szerkesztője, 1919-től a magyar irredenta fizetett ügynöke.

A KSZNT vezetősége, annak érdekében, hogy mozgalma össz-szlovák színezetet nyerjen, igyekezett Közép-Szlovenszkon is maga mellé állítani szlovák aktivistákat. Konkrétan dr. Ján Mudroň ügyvéd²⁷ volt szó, aki a szlovák közvélemény előtt arról volt ismert, hogy nemzethű személyeket védett számos koncepció perben a világháború előtti években. A Tanács képviselői üdvözlő táviratot küldtek neki az eperjesi gyűlésről, gratuláltak a ténylegesen soha meg nem alakult Nyugatszlovák Tanács létrehozásához, egyben javasolták, hogy a két tanács működjön együtt.

Mudroň válaszelevelében hangsúlyozta, hogy a szlovákoknak egységesen kell föllépniük, ha ki akarják vívni teljes szabadságukat és önállóságukat. Egyebek között így fogalmazott: „egyetlen erővé kell egyesülnünk, melynek jelszava: Éljen a szabad, független és önálló Szlovákia!”²⁸

A KSZNT vezetősége a maga céljai érdekében a levelet megjelentette a *Naša Zastava* hetilapban azzal a kommentárral, hogy még az ismert szlovák nemzethű személyek sem a csehek és szlovákok egyesülését akarják, hanem független, Magyarországgal gazdaságilag együttműködő Szlovákiát. Mudroň azonban a turócszentmártoni Nemzeti Tanács vezetőségével folytatott megbeszélések eredményeképpen föladata az önálló Szlovákia gondolatát. A Nemzeti Tanács elvileg nem utasította el a függetlenség eszméjét, ám az adott pillanatban nem tartotta keresztülvihetőnek: a cseh–szlovák együttélést a két nemzet egyenjogúsága alapján képzelte el, és a cseh–szlovák államot a szlovákok nemzeti szabadsága és fejlődése garanciájának tekintette. Az ezekben a hónapokban önálló Szlovákiát követelőket Magyarország-barát erőknél, illetve éppenséggel Magyarország olyan propaganda-eszközének minősítette, mely csak a békekonferencia összeüléseig, illetve befejeztéig tartó időszak áthidalását segítené. Azt követően véleménye szerint az önálló Szlovákia is megszűnne (például népszavazás által), és ismét Magyarországhoz csatolnák.

A Keletiszlovák Nemzeti Tanács november végén már céltudatosan Szlovákia autonómiáját, illetve önállóságát tűzte zászlajára, gondolván, hogy ezzel a programmal jóval könnyebben és gyorsabban elnyeri a szlovák lakos-

ság támogatását. Viktor Dvortsák december első napjaiban delegáció élén Budapestre utazott, ahol Jászi Oszkárral ismertette a Szlovák Népköztársaság ideiglenes végrehajtó bizottsága Memorandumát. Hat pontját elvárása szerint a magyar kormánynak tiszteletben kellett tartania.²⁹

A delegáció ezen kívül a kormánytávirda segítségével proklamációt kívánt intézni „a világ művelt nemzeteihez”. Ebben kijelentette, hogy a szlovák nemzet maga dönt sorsáról, hogy a csehszlovák állameszme a szlovák nemzet akaratára ellenére valósult meg, róla külső felügyelők által ellenőrzött népszavazásnak kellene döntenie. A proklamáció elítélte Szlovenszkonak a cseh hadsereg általi megszállását, és követelte, hogy a Szlovák Népköztársaság határait a békekonferencia határozza és erősítse meg. A magyar sajtó minderről csakhamar értesítette a magyar közvéleményt.

Budapesten ekkor szlovák nyelvű rölapokat nyomtatnak, melyeken Károlyi Mihály azzal fordult a szlovákokhoz, hogy ne szakítsák szét Magyarországot: „Ahelyett, hogy elszakadtok régi hazátoktól, ahelyett, hogy fölfordítottok mindent, ami már létezik, próbáljatok meg jó egyetértésben együtt élni és dolgozni az új, népi kormánnyal. Ha azután úgy látjátok, hogy nem tartjuk be ígéreteinket, még mindig lesz időtök elszakadni tőlünk...” Más rölapok Lúdvít Štúr, Jozef Miloslav Hurban és Michal Miloslav Hodža XIX. század közepén írott szavait idézve szólították föl a szlovák nemzetet, hogy védje erkölcsait és szokásait, és ne hódoljon be a mostani szlovák intelligenciának, mely a cseh szövetséggel elárulta a nemzetet. A szórólapokat Szlovenszko területén terjesztették, tartalmuk összhangban volt a Szlovák Népköztársaság végrehajtó bizottságának tevékenységével, mely az önálló köztársaság kikiáltására készült.

1918. november 11-én a kassai városházán kikiáltották a Szlovák Népköztársaságot, amiről Kelet-Szlovenszko lakosságát sárosi nyelvjárásban fogalmazott falragasz értesítette, kijelentvén: „Nem leszünk tehát sem csehek, sem magyarok, hanem szabad szlovákok a szabad szlovák országban!”³⁰

Ugyanezen a napon megnevezték a köztársaság kormányát és az egyes minisztériumokat.³¹ Fővárosként Eperjest jelölték meg.

27 Ján Mudroň (1866–1926) nagyszombati, később turócszentmártoni ügyvéd, 1887-től a budapesti Szlovák Egylet alelnöke, a Szlovák Nemzeti Párt tagja. Nemzetvédő tevékenysége miatt a hatóságok üldözésének volt kitéve. A fordulat után a Nemzetgyűlés szenátora.

28 TAJTÁK, Ladislav: Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918. Bratislava: Veda, 1972, 133.

29 A Szlovák Népköztársaság végrehajtó bizottsága követelte, hogy a magyar kormány ismerje el a Szlovák Népköztársaságot annak – közelebbről meg nem határozott – etikai határai között. Követelte továbbá, hogy a magyar kormány ne avatkozzon be a Szlovák Népköztársaság által a Magyar Népköztársasággal összhangban végrehajtandó földreformba; hogy minden iskola kerüljön a Szlovák Népköztársaság joghatósága alá, mely biztosítja minden kisebbség nemzeti jogait; hogy a Magyar Népköztársaság kormánya ismerje el a Szlovák Népköztársaság megbízottját, aki annak nevében tárgyal a magyar kormánnyal; hogy a magyar kor-

mány bizonyos minisztériumoknál szervezzen szlovák részlegeket; hogy ismerje el a Szlovák Népköztársaság kormányát; végül, hogy Magyarország, mellyel a Szlovák Népköztársaság bizonyos gazdasági kötelekben kíván lenni, a békekonferencián álljon ki amellett, hogy a szlovák nemzetet a Szlovák Népköztársaság követe, Viktor Dvortsák képviselje.

30 „Ñebudzeme teda ani čechi, ani magyare, ale šľebodne slovjaci v šľebodne slovenskej krajini!” Krajské múzeum v Prešove, fond SRR a DK(a).

31 A kormány élén Viktor Dvortsák állt, miniszteri kinevezést pedig az alábbiak kaptak: belügyminiszter: dr. Ján Rumann, belügyi államtitkár: František Kobulský postai hivatalnok és dr. Ján Blaho; oktatási miniszter: dr. J. Halmos; a nyugatszlovákokért felelős államtitkár: Ján Margorin Hont megyei lelkész; a keletiszlovákokért felelős államtitkár Lúdvít Liptai eperjesi lelkész. Népjóléti miniszter: a szociáldemokrata Jozef Varecha, államtitkárai pedig Ján Kiszely iglói tanító és dr. Ján Paulik.

A miniszteri kinevezésekkel azonban nem minden kormánytag értett egyet. Botrány tárgya lett dr. Ján Rumann ügyvéd személye, aki nemhogy a maga miniszteri bársonyszékéről, de még a kormányról sem tudott. Ő egyébként Kelet-Szlovenszko csehszlovák megszállását követően szepesi főispán lett, ezen a területen ő képviselte és építette ki a csehszlovák államhatalmat.

Decemberben, a Szlovák Népköztársaság kikiáltásának idején Kassa teljes mértékben magyar kézben volt, a magyar kormány és a kassai szervek is magyar városnak tekintették,³² amely Szlovenszko cseh megszállása után is a magyar államhoz fog tartozni. Az erős magyar katonai jelenlét csak megerősítette Kassa megtartásának eltökélt szándékát. És éppen e városban kiáltották ki a Szlovák Népköztársaságot, holott annak fővárosaként a harminc kilométerrel északabbra fekvő Eperjest³³ jelölték meg.

Habár Dvortsák Eperjesen élt és dolgozott, mégis Kassát választotta a Szlovák Népköztársaság kikáltásának színhelyéül, elsősorban személyes okokból, ám nem kizárólag azok miatt. Reálisan fölmérve egy ilyen aktus számára nem tartotta a legalkalmasabbnak az Eperjesen uralkodó hangulatot. A város lakosságát megfélemlítette ugyan november elején a negyvenegy katonának és két civilnek a főtéren történt brutális kivégzése, ám az értelmetlen tett a nem magyarokat szembe is fordította a régi rendszerrel, s általában Magyarországgal. Erős pozíciókkal rendelkeztek ugyan a magyarországi kötődésű hivatalnokok, polgárok és az összes itteni felekezet egyházi körei, ám az itteni, a cseh–szlovák állam megalakulásáról érkező híreket lelkesen fogadó szlovák tömegeket illetően lehetett attól tartani, hogy ezek akár a városban, akár a környéken nem fogadják el a szeparatista szlovák állam kikáltását, s az egész aktus fiaszkóval zárul. A közeli Kassa alkalmasabb volt az önálló Szlovák Népköztársaság kikiáltására.

Dr. Karol Bulissa közvetlenül az aktus előtt olyan kormány-nyilatkozatot kért Jászitól, mely segítené a Szlovák Népköztársaság megszervezését. A kapott ígérettel ellentétben az új alakulatot Budapest decemberben hivatalosan nem ismerte el, habár tartózkodását csak taktikai megfontolások vezérelték. Ugyancsak kudarcba fulladt az új alakulat önjelölt kormányának azon igyekezete, hogy a budapesti francia misszió útján táviratot küldjön W. Wilson

amerikai elnöknek, kérve benne a Wilson által képviselt nemzeti önrendelkezési jog alapján a Szlovák Népköztársaság elismerését.

Nyugat- és Kelet-Szlovenszkon az aktus gyakorlatilag nem keltett visszhangot, habár arról a községi hivatalokba érkező pesti leiratokból a lakosság értesült. Az új állam mellett leginkább a délen és nyugaton élő magyarbarát szociáldemokraták, illetve maga a magyar lakosság fejtett ki propagandát. Keleten hasonló volt a helyzet: a szlovák lakosság elhatárolódott a Szlovák Népköztársaságtól, illetve tudomást sem vett róla, tehát lényegében sikertelenségre kárhoztatta.

Hivatalosan a magyar kormány sem támogatta, habár a magyar sajtó folyamatosan nyomást gyakorolt rá a szlovák kérdés haladéktalan megoldása érdekében. A december 14-i kormányülés egyebek mellett a Szlovák Népköztársasághoz fűződő viszonyról is foglalkozott, a lehangoló döntést pedig Jászi ismertette a Népköztársaság képviselőivel. Eszerint a magyar kormány támogatja a szlovák köztársaságot, ha azt a szlovákok népszavazással megerősítik, s a békekonferencia is elismeri. Az internacionalizálódott szlovák kérdésben a magyar kormány egyedül nem képes dönteni. Jászi nyilatkozata nem jelentette azonban, hogy a magyar kormány lemondott volna Szlovenszkoról, csupán az vált világossá, hogy nem látta lehetségesnek azt a Szlovák Népköztársaság égisze alatt, a régi rendszerhez kötődő, tömegtámogatást nem élvező politikusok segítségével megtartani.

A szlovákok Prága segítségével jönnek Szlovenszkozra

1918. október 28-án a csehszlovák állam prágai kikiáltásánál jelen volt a fordulat előtt is vezető aktivista, Vavro Šrobár. Az ottani lelkesedéssel ellentétben a szlovák résztvevők számára nyilvánvaló volt, hogy Szlovenszkon más a helyzet, hogy Budapest nem mond le Szlovenszkoról, arra fog törekedni, hogy azt megtartsa Magyarország keretében. Szlovenszkon magyar nemzeti gárdák alakultak, itt volt a hadsereg, s ezek megkísérelték föntartani a rendet és elfojtani bármiféle Magyarország-ellenes föllépést.

32 A magyarországi statisztika szerint Kassa 1910-ben összeírt 44 221 lakója etnikailag a következőképpen oszlott meg: 6547 szlovák, 33 350 magyar, 3189 német, 210 ruszin és 915 egyéb etnikumú. Lásd Magyar Statisztikai Közlemények, Ú. S., 42. Bp. 1912. Az 1921-es népszámlálás szerint 52 898 személy élt a városban a következő etnikai megoszlásban: 31572 szlovák, 11206 magyar, 2145 német, 167 ruszin, 5275 zsidó. Lásd Statistická příručka Republiky československé, II., Praha 1925, s. 396.

33 Eperjesen nagyjából annyian vallották magukat szlováknak, mint Kassán, ám más volt arányuk az összlakossághoz képest: Kassán

14,8% vallotta magát szlováknak (magyarnak pedig 75,43%), Eperjesen pedig 39,8%, míg magyarnak 48,9% (az 1910-es adatok szerint, a valóság azonban ettől eltért). Eperjesnek 1910-ben 16 323 lakója volt, ebből a magyarországi statisztika szerint 6496 volt szlovák, 7982 magyar, 1403 német, 49 ruszin, holott már az 1921-es csehszlovák népszámlálás más etnikai arányt mutatott ki. A városnak 1921-ben 17 577 lakója volt, közülük 12 126 vallotta magát szlováknak, 1948 magyarnak, 817 németnek, 328 ruszinnak, zsidónak pedig 1893 fő. Lásd Magyar Statisztikai Közlemények, illetve Statistická příručka Republiky československé.

Mindezek miatt Vavro Šrobár Pavel Blahóval, Ivan Dérerrel és Anton Štefáňekkel együtt Prágából a morva határ menti Hodonínba utazott, és november 5-én Šrobár elnökségével megalakították a *Szlovenszkói Ideiglenes Kormányt*. A közvéleményt erről a november 6-i szakolcai népgyűlésen értesítették. A kormány a szakolcai városházán működött. Katonai segítséget kért Prágától Szlovenszko elfoglalása és az új államba tagolása érdekében, ami csakhamar kezdetét is vette.

A Magyar Nemzeti Tanács elnöke, gróf Károlyi Mihály november 11-én tiltakozott a Magyarország részét képező Szlovenszko folyamatban levő megszállása ellen, és kifejezte eltökéltségét a *Felvidék*³⁴ akár katonai erővel történő megvédésére. A magyar erők valóban megtámadták a csekély létszámú csehszlovák egységeket.

Szlovenszko november második felében sem volt a Csehszlovák Köztársaság tényleges alkotórésze. A november 17-i prágai demonstráción Kornel Stodola és a forradalmi Nemzetgyűlés szlovák alelnöke, Metod Bella arra kérte a cseh nemzetet: „Gyertek, hogy ne legyünk rabszolgák, testvéri hűséget esküszünk nektek! Ne féljtek, mellétek fogunk állni, segítünk nektek és közösen győzünk!” Szavai nemcsak azokról a szlovák félelmekről árulkodnak, hogy esetleg minden a régiben marad, hanem arról a tényről is, hogy a cseh társadalom nem volt felkészülve arra, hogy fegyveres erővel megjelenjen Szlovenszkon, azt a magyarokkal folytatott harcok során hasítsa ki Magyarországból és csatolja az új államhoz. A prágai Kisoldali téren Jozef Scheiner nemcsak a szlovákokat, hanem saját véreit is biztatta: „Szlovenszko veszélyben van, de nem adjuk, segítünk testvéreinknek!”

A kormány elnöke, Karel Kramář Károlynak küldött táviratában hangsúlyozta, hogy a csehszlovák hadsereg a rend fönntartása céljából érkezett Szlovenszkóra, mely az új állam része. Károlyi és a magyar Nemzetgyűlés viszont haladéktalanul tiltakozó táviratokat címzett az antanthalmak kormányaihoz, és a a cseh hadsereg szlovenszkói invázióját a nemzetközi megállapodások megsértéseként minősítette. Károlyi arra kérte a versailles-i Legfelső Katonai Tanácsot, hogy szüntesse meg a padovai és belgrádi fegyverszünet állítólagos ellentmondásait, és küldjön elfogulatlan döntőbírókat, hogy azok meggyőződhessenek arról, Magyarország gazdaságilag nem életképes Szlovenszko nélkül, tehát a magyar kormány Szlovenszkóra vonatkozó igényei jogosak. Kramárnak viszont azt

írta, hogy a magyar kormány elismeri a Szlovák Nemzeti Tanácsot, melynek tehát nincs szüksége Prága támogatására, elismeri továbbá jogát a szlovák terület igazgatására, de csak azon föltétellel, hogy a Tanács is elismeri Magyarország szuverenitását és integritását.

Károlyi emellett tárgyalásokat javasolt Emil Stodolával, a csehszlovák kormány budapesti küldöttjével Szlovákia határaitól, persze Magyarország keretein belül. Ezt a csehszlovák kormány elutasította. Csak abba egyezett bele, hogy Stodola, Metod Bella és Milan Hodža tárgyalhat a magyar kormánnyal a magyar csapatok Szlovenszkoról történő kivonásáról.

Milan Hodža és budapesti tárgyalásai

Miután Emil Stodola távozott mint követ, Milan Hodža folytatott nem hivatalos megbeszéléseket Jászi Oszkár nemzetiségi miniszterrel. Szlovenszkonak de iure (!) már Csehszlovákia részének kellett volna lennie, de facto azonban változatlanul Magyarországhoz tartozott. Erről az alapról indultak Hodža tárgyalásai.

Jászi a modus vivendi állandósítását ajánlotta a békekötésig terjedő időszakra. Magyarország körül valamilyen peremterületeknek kellett létrejönniük olyan jogállással, mint amilyent Horvátország élvezett a Monarchiában, jogilag, gazdaságilag és kulturálisan azonban változatlanul kapcsolatban Magyarországgal. A magyarok valójában olyan provizóriumot akartak teremteni, melyet a békekonferencia azután végleges rendezésként fogadhat el. A magyar megállapodási javaslat szerint Magyarországon különálló közigazgatási területeknek kellett alakulniuk. A térképvázlat szerint a megegyezés csak a tisztán szlovák térségre (az 1910-es népszámlálás adatai szerint) vonatkozott volna, ami a szlovák terület nagy részének elvesztét jelentette volna, ráadásul a maradékba is magyar terület ékelődött volna. Ezen a maradék területen bírt volna joghatósággal a Szlovák Nemzeti Tanács, mely azonban nem akadályozhatta a kisebbségeket nyelvük használatában.

A Tanács csak az iskolaügyet igazgatta volna, s mivel a kisebbségek autonóm egységeket alakíthattak volna, a közigazgatás megmaradt volna eredeti formájában, az addigi hivatalnokokkal. A Tanácsnak a bírák kinevezésénél lett volna szélesebb jogköre. A vitás kérdéseket tizenegy tagú bizottság oldotta volna meg. A szlovák területen magyar kormánybiztos védte volna a magyar és egyéb kisebbséget, egyben ő lett volna az összekötő a Tanács és a magyar kormány között.

Milan Hodža eltérő szellemű emlékiratot terjesztett a magyar kormány elé. Javaslatára szerint a „szlovák ura-

34 Az eredetiben is így szerepel. Maga a *Felvidék* kifejezés a szlovákok számára sértő kifejezés, hiszen számukra a dualizmus rosszemlékű nemzetiségi politikáját idézi föl (Grünwald Béla 1878-as hírhedt röpirata is ezzel a címmel jelent meg), illetve azzal, hogy országukat egy nagy egész *felső* részeként szemléli, szemükben tagadja a szlovák államiságot – a fordító megjegyzése.

lom” (slovenské panstvo) tizenöt megyére terjedt volna ki, a magyar hadseregnek ezekből teljes mértékben ki kellett vonulnia, a kisebbségek a két fél területén egyenlő jogokkal rendelkeztek volna. A magyarok kötelesek lettek volna visszajuttatni a Matica Slovenská tulajdonaként elkobzott történelmi emlékeket. A magyar fél mindezt visszautasította.

E tárgyalásokat Hodža időnyerés céljából folytatta, mert Szlovenszkrét változatlanul a magyarok ellenőrizték, és nem is kívántak lemondani róla. Időnyerésért ültek le vele a magyarok is, akik november végén meghátráltak egyes követeléseik előtt, ám határozottan elutasították, hogy Kelet-Szlovenszkrét a Csehszlovák Köztársaság része legyen. Itt folytak a Szlovák Népköztársaság kikiáltásának előkészületei, innen hallatszottak a Magyarország integritását védő hangok. Ráadásul a magyar kormány profitálni tudott a tárgyalásokból, amennyiben a nemzetközi közvélemény előtt rá lehetett mutatni, hogy a szlovákok mint önálló nemzet, tehát cseh gyámkodás nélkül dönthetnek, tárgyalhatnak a maguk sorsáról.

Hodzával természetesen a szlovák és magyar közigazgatási egységeket elválasztó, tehát lényegében a közös határról is tárgyalni kellett. Megrajzolása a történelmi fejlődés következtében nem volt egyszerű. Az a demarkációs vonal, melyet Hodža Jászinak fölvetett, szlovák szempontból igen előnytelen volt, mert nem volt tekintettel sem az etnikai, sem a gazdasági, sem a közlekedési, sem egyéb stratégiai követelményekre.³⁵

Beneš föllépésének köszönhetően Párizsban a határokat a Hodža-féle demarkációs vonalnál délebbre állapították meg, ilyen formában húzódnak máig. Ezek mögött kellett a magyar katonai egységeknek visszavonulniuk.

Szlovenszkrét fokozatos megszállása és betagozása az új államba

A szlovenszkrét különleges helyzet és annak veszélye, hogy a keleti terület elveszik, és Magyarországré lesz, arra ösztökélte a csehszlovák kormányt, hogy megtalálja a módját Szlovenszkrét minél gyorsabb odacsatolásának. 1918. december 7-én kinevezte Vavro Šrobárt Szlovenszkrét-ügyi teljhatalmú miniszterré, hogy „a magyar hadsereg által föladdott Szlovenszkrét mege-

gyen mindent a közrend fönntartásáért, a viszonyok konszolidálásáért és a rendes állami élet biztosításáért”.

Šrobár december 12-én kormányával Zsolnára költözött. Másnap megjelent nála Andrej Hlinka, akinek üdvözlő látogatása egyben támogató gesztus volt a Csehszlovák Köztársaság irányába. Hlinka nem fogadta el viszont a Šrobár által fölajánlott egyháziügyi referensi funkciót.

December folyamán sikeresen folyt Szlovenszkrét katonai megszállása. A hónap közepén sikerült megszállni Iglót és Lőcsét, 18-án Késmárkot is. Ott a cip-szerek még 9-én kikiáltották a Szepesi Köztársaságot (*Selbständige Zipser Republik*), amely azonban ténylegesen nem jött létre, tehát a megszálló csehszlovák hatalomnak nem is volt mit megszüntetnie.

December 28-án elfoglalták Eperjest, egy nappal később pedig Kassát, mégpedig harc nélkül. A városba érkeztek a *Szlovák Szabadság Gárdái* első egységei. Még a délelőtti órákban Miskolcra távozott a Szlovák Népköztársaság Dvortsák-féle kormánya. Dvortsák hamarosan Budapestre ment, s a Magyar Tanácsköztársaság 1919. márciusi kikiáltásáig tevékenykedett.

Budapesten azonban tovább élt Szlovenszkrét – Magyarország felügyelete alatti – öngazgatásának gondolata. Az immár Berinkey Dénes által vezetett kormány 1919. március 12-én, az 1918. december 21-i, Ruszka Krajnáról kiadott törvényhez hasonlóan, kibocsátotta a XXX. törvénycikket a Szlovák Tartomány öngazgatásáról. A törvény meghatározta a Tartomány igazgatásának módját, amely jelentős mértékben korlátozott autonómiát jelentett volna, biztosított volna Szlovenszkrétnek egyes nemzetiségi és kulturális jogokat, ám a teljes gazdasági és pénzügyi függés által korlátozva.

Szlovákia ekkor már ténylegesen a Csehszlovák Köztársaság része volt, státusa 1919 első napjaitól újabb és újabb megerősítést nyert. Nemzetközi jogi szempontból ehhez főleg a Saint-Germain-i és a trianoni békeszerződés járult hozzá.

Szlovákiának a Csehszlovák Köztársasághoz tartozását volt hivatva erősíteni Šrobár 1919. évi 6. rendelete is, mellyel fölslatott minden nemzeti tanácsot és nemzeti bizottságot, a Szlovák Nemzeti Tanácsot is beleértve. 1919. január 23-val megszűntek létezni. Kellemetlen meglepetés volt ez a szlovákok számára, melyet csak az a javaslat enyhített, hogy a Nemzeti Tanácsot helyettesíteti a prágai Nemzetgyűlés mellett létrejött Szlovák Képviselői Klub. Csehszlovákiában megkezdődött a hatalom központosítása, ekkor, ebben a helyzetben indokoltan ugyan, később azonban a csehek és szlovákok harmonikus együttélésének akadályává válva.

35 A demarkációs vonal Dévénytől Bazinon, Szereden, Érsekújváron, Verebélyen, Garamkovácsin, Losoncon, Szomolnokon és a Gölnicpatak völgyén át Margitfalváig, onnan pedig a Hernád mentén Sáros és Zemplén déli határát követve Töketerebesig, majd Szobráncon át a Vihorlátig és Homonnáig, majd északi irányban a Laborc völgyén át a lengyel határig húzódtott.